

RESEARCH ARTICLE

Роль переміщення закладів вищої освіти у відновлювальних процесах воєнного і повоєнного періоду: кейс Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Інна Семененко^{1*} , Яна Білоус¹

¹Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ, Україна

* semenenko@snu.edu.ua

Анотація

Відновлення України потребуватиме залучення якомога більшої кількості акторів і ресурсів. Заклади вищої освіти гратимуть суттєву роль у відновленні країни та її регіонів і громад. Освітні установи можуть брати участь у процесах відновлення як готуючі затребувані кадри, так і безпосередньо беручи участь у розробках відповідних політик, програм і стратегічних документів, аналізуючи потреби і можливості територіальних громад, надаючи консультації та експертну допомогу за сферами компетентностей тощо. Вже наявні наукові публікації і кейси, що свідчать про роль закладів вищої освіти у відновлювальних процесах. При чому, особлива увага приділяється саме переміщеним закладом вищої освіти, як таким, що мають специфічний досвід і знання.

Метою статті є визначення ролі переміщених закладів вищої освіти у відновленні країни та її регіонів на прикладі двічі переміщеного Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Для цього в статті використані такі методи, як спостереження, аналіз і синтез. Окрім цього, проведено опитування співробітників та здобувачів СНУ ім. В. Даля щодо ролі переміщеного закладу вищої освіти у відновлювальних процесах, результати якого узагальнено представлено в статті.

Україна має досвід переміщення закладів вищої освіти, деякі з яких двічі переміщені у 2014 і 2022 роках. У статті розглянуто кейс СНУ ім. В. Даля та розкриті основні активності та проекти, що реалізовані університетом після першого і другого переміщень і спрямовані на відновлення і розвиток територіальних громад. Зокрема, представлено інституціоналізовані практики участі СНУ ім. В. Даля у відновлювальних процесах. Проведене опитування НПП і здобувачів університету показало розподіл думок щодо ролі закладів вищої освіти у відновленні громади, регіону та країни в цілому, а також визначено особливості ролі саме переміщених ЗВО у таких процесах. Виявлено готовність та наявність вже активних практик участі самих НПП і здобувачів у відновленні соціально-економічних систем різного рівня, а також їх готовність та умови долучення до такої діяльності.

Результати проведеного опитування серед НПП і здобувачів СНУ ім. В. Даля свідчать про усвідомлення респондентами ролі освітніх установ у відбудові і відновленні як громад, так і регіонів і країни в цілому, а також про готовність повернутися до звільнених територій для їх відновлення разом з університетом.

Вступ

Сьогодні Україна переживає суттєву кризу через повномасштабну війну, що відбувається на її території. Кризові явища торкнулися всіх сфер життєдіяльності і не лише загальмували розвиток країни та її територій, а відкинули її на декілька кроків назад. Україні бракує коштів, людських та інших ресурсів, спроможності протистояти щоденним викликам та одночасно планувати подальший повоєнний розвиток. Разом з тим, на подальше існування і сталий розвиток

Ключові слова:

переміщений університет, заклад вищої освіти, відновлення, сталий розвиток, відновлювальний процес

Мова статті:

українська

Отримано:

1 листопада 2023 р.

Прийнято:

21 листопада 2023 р.

Опубліковано:

29 грудня 2023 р.

Цитування:

Семененко, І., & Білоус, Я. (2023). Роль переміщених закладів вищої освіти у відновлювальних процесах воєнного і повоєнного періоду: кейс Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, 16, 32-47. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-16-32-47>

країни впливають не лише зовнішні, а і внутрішні дестабілізуючі чинники, які виникають через напругу у суспільстві, масові переміщення людей та інституцій, нестабільність умов функціонування соціально-економічних систем, близьких до зони бойових дій, тощо. Паралельно в країні вже відбуваються перші планувальні процеси з відновлення і розвитку як країни в цілому, так і її окремих територій, зокрема, громад. Для відновлення країни у воєнний і повоєнний періоди є вельми актуальним залучення всіх можливих ресурсів і акторів, оскільки наявних ресурсів не вистачає навіть на покриття базових потреб країни.

Роль освіти у процесах відновлення є однією з ключових через прямий і опосередкований вплив. Освітні установи можуть брати участь у процесах відновлення як готуючи затребувані кадри (що може бути, звісно, відтермінованим у часі), так і безпосередньо беручи участь у розробках відповідних політик, програм і стратегічних документів, аналізуючи потреби і можливості територіальних громад. Про роль освіти у відновленні після жорстоких конфліктів, стихійних лих та інших криз зазначали і міжнародні донори, агенції розвитку та неурядові організації (Barakat et al., 2013; Milton & Barakat, 2016). Саму освіту можна розглядати і як рушійну силу, і як об'єкт повоєнного відновлення, оскільки самі освітяни і здобувачі часто стають жертвами конфліктів (Buckland, 2004). Зокрема, автори (Barakat et al., 2013) зазначали про важливість також допомогти самій базовій освіті, оскільки остання може відігравати каталітичну роль у допомозі державам на ранніх етапах виходу з насильницького конфлікту. Натомість, існує потреба в кращому розумінні ролі освіти в розбудові миру на національному, субнаціональному та громадському рівнях.

В Україні після 2014 року з'явилося поняття переміщеного закладу вищої освіти, коли університети виїхали з окупованих територій і почали відновлювати свою діяльність часто майже з «чистого листа», вже дбаючи і про суспільство навколо. Проте самі поняття переміщеного закладу освіти, переміщених викладачів і здобувачів не є новими і зустрічаються в науковій літературі (Holian, 2008; Picou & Marshall, 2007; Terenyshchyi & Khomenko, 2019). Оскільки освіта може зіграти роль як у запобіганні конфліктам, так і у відбудові постконфліктних суспільств (Buckland, 2004; Holian, 2008), виникають питання, яка роль закладів вищої освіти у повоєнній відбудові України та чи є роль переміщених закладів вищої освіти іншою порівняно з непереміщеними закладами освіти. Враховуючи це, **метою статті** є визначення ролі переміщених закладів вищої освіти у відновленні країни та її регіонів на прикладі двічі переміщеного Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (СНУ ім. В. Даля). При цьому, слід зробити припущення, що досвід кожного переміщеного закладу вищої освіти (у т.ч. СНУ ім. В. Даля) є унікальним в сенсі змістовного наповнення та отриманих короткострокових результатів через унікальність ситуації та оточення кожного закладу. Натомість, довгострокові результати та вплив на оточення кожного із закладів може бути тотожним і включати сталий розвиток громади, налагодження діалогу, соціальну згуртованість і примирення тощо.

Методи та методика дослідження

Для досягнення поставленої мети в статті використані такі методи, як спостереження, аналіз, синтез, опитування. При дослідженні ролі закладів вищої освіти у відновленні в цілому здійснено аналіз наявних джерел та синтез представлених там думок. Для узагальнення ролі переміщених закладів вищої освіти у відновленні України та її регіонів проаналізовано стан та переміщення закладів в межах України, здійснено пошук та спостереження за їх активностями в Україні після переміщення. Для визначення основних тенденцій та залученості здобувачів і персоналу переміщених закладів вищої освіти на прикладі СНУ ім. В. Даля проведено опитування осіб, що викладають або навчаються в цих закладах. Опитування було анонімним, і його результати представлені узагальнено. Опитування пройшло 25% від загальної кількості науково-педагогічного персоналу, і близько 2,6% здобувачів СНУ ім. В. Даля.

Результати та їх обговорення

Розвиток зазвичай розглядають як зміну системи і перехід до нового стану, а у (Білоус & Галгаш, 2022) також відзначено про необхідність застосовувати підхід до «бачення цілей» та теорію змін при розробці стратегії розвитку, для чіткого розуміння кроків, що мають бути здійснені для відповідних змін і досягнення цілей. У такому випадку відновлення можна також розглядати як один з етапів розвитку і переходу системи у принципово новий стан.

Роль освіти у розвиткових процесах є беззаперечною. Заклади освіти не лише готують фахівців, які працюють у різних сферах, а і роблять дослідження, розробляють політики, реалізують свою третю місію, спілкуючись з громадою, бізнесом і органами влади тощо. Міжнародні організації підтримують цю думку, стверджуючи також про роль освіти у пост конфліктній відбудові, а також запобіганні конфліктів в цілому та миробудуванні (Buckland, 2004; Millican, 2018; Johnson, 2013; Baptiste et al., 2022). Так, у перші роки після Другої світової війни в Мюнхені знаходився унікальний заклад — Університет UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) — університет Адміністрації Організації Об'єднаних Націй для допомоги і відбудови. Створений переміщеними особами в Європі та для них, університет був визначений як новий тип навчального закладу, присвячений справі відродження гуманізму та сприяння інтернаціоналізму. Університет стверджував, що завдяки досвіду окупації, переслідувань і дислокації переміщені особи мали унікальну кваліфікацію, щоб очолити післявоєнну відбудову освіти та культури (Holian, 2008). Роль освіти у відновленні підтверджують і такі дослідники, як С. Мілтон і С. Бакарат, які зазначають, що хоча сектор освіти, як правило, має дуже низький пріоритет при реконструкції, він має потенціал діяти як каталізатор ефективного та сталого післявоєнного відновлення (Milton & Barakat, 2016). Отже, виходячи з цього, заклади вищої освіти і, насамперед, переміщені університети мають брати участь у відновлювальних процесах саме через наявність специфічного досвіду і знань, а також можливість стати каталізуючим чинником сталого відновлення.

В Україні переміщені університети з'явилися у 2014 році після окупації частин Луганської і Донецької області, і Автономної Республіки Крим. Список переміщених закладів вищої освіти у 2014 році складав 18 університетів, академій і інститутів: з них 10 — з Донецької області, 7 — з Луганської, 1 — з Криму (Кабінет Міністрів України, 2015). У 2022 році з початком повномасштабної війни кількість переміщених закладів вищої освіти збільшилась: переміщено 29 закладів вищої освіти та 64 відокремлених структурних підрозділи закладів різних форм власності і підпорядкованості різним Міністерствам України (Міністерство освіти і науки України, 2022). У 2022 році також з'явився такий феномен, як двічі переміщені заклади вищої освіти — ті які перемістились і у 2014, і у 2022 роках. Зокрема, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля є одним з таких університетів (Orzhel et al., 2023). У 2014 році цей заклад втратив головну локацію з 27 навчальними корпусами, а також 8 структурних підрозділів і філій, які опинились на тимчасово окупованій території в Луганській області і Криму. У 2022 році університет вдруге за часи незалежності України перемістився, і зараз отримав офіційну локацію у м. Київ.

СНУ ім. В. Даля вперше відновив свою діяльність у м. Северодонецьк на базі одного зі своїх структурних підрозділів. В умовах переміщення важливого значення набула система антикризового реагування, реакція університетської спільноти, дії з боку студентства, а також персоналу, зокрема управлінського, викладацького та допоміжного. Вже в 2014 році стало зрозуміло, що прагнення студентів до навчання, професійність співробітників університету, прагнення до продовження освітньої діяльності, лояльне ставлення до свого університету стало запорукою успішного відновлення діяльності СНУ ім. В. Даля та продовження надання освітніх послуг після першого переміщення. Для відновлення роботи університету, а також діяльності інших переміщених закладів освіти суттєву роль також зіграли міжнародні організації, які вчасно надали матеріальну і

експертну підтримку. Ця підтримка була вкрай важливою, оскільки дозволила відновити і налагодити навчальний процес, залучити нових здобувачів з тимчасово окупованих територій та сірої зони до навчання. Але важливо розуміти, що окрім вчасно наданої підтримки і ресурсів під час першого переміщення важливими були також напрями, на що були спрямовані ці ресурси і діяльність університету в цілому. Зокрема, ЧНУ ім. В. Даля створив декілька діалогових платформ-майданчиків, які використовувались не лише для освітніх цілей, а і для реалізації різноманітних соціальних проєктів, важливих для громади, та інших закладів. Наприклад, деякі з них:

- [Ресурсний центр зі сталого розвитку](#), створений за підтримки проєкту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», діяльність якого полягала у просуванні цілей сталого розвитку серед здобувачів та науково-педагогічного персоналу університету, сприянні реалізації програм та проєктів зі сталого розвитку, активізації науково-дослідної діяльності університету у цій сфері;
- [діалогова платформа-мультихаб GreenLab](#) (facebook.com/GreenLabHub), створена за підтримки Програми Розвитку ООН — це була не просто аудиторія, де пропагувались принципи «зеленого» університету, але й місцем, де організовувались діалоги між різними інституціями та регіональними стейкхолдерами, обговорювались і вирішувались конфліктні ситуації, проводились заходи, спрямовані на підвищення соціальної згуртованості та громадської активності, реалізацію волонтерських ініціатив, забезпечення інклюзивності і прав людини;
- [діалогова-платформа мультихаб BlueLab](#) (facebook.com/BlueLabHub), створена за підтримки Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, — спрямована на забезпечення потреб та активностей саме внутрішньо-переміщених осіб (ВПО), і часто користувалась здобувачами-ВПО у позанавчальний час;
- [студентська юридична клініка «PRO BONO»](#) (facebook.com/eunu.law.probono), відновлена за підтримки Норвезької ради у справах біженців в Україні — простір, де надано більше тисячі наданих консультацій та послуг внутрішньо переміщеним та постраждалим у конфлікті особам;
- [майстерня FabLab Severodonetsk](#) (facebook.com/FabLab.Sever), створена за підтримки Terre des hommes, — стала не лише місцем для студентської практики, а і центром розвитку для дітей та молоді з віддалених населених пунктів, у тому числі сірої зони, тих, які постраждали в результаті конфлікту, яким допомагають розвивати свої навички та матеріалізувати свої ідеї в різних сферах, від освіти до мистецтва та науки.

Окрім цього, в університеті з 2014 по 2022 рр. реалізовано безліч інших проєктів та ініціатив різної спрямованості, таких як: забезпечення інклюзивності і доступності, волонтерська діяльність, просування Цілей сталого розвитку, професійна адаптація, інтеграція ВПО у приймаючі громади, сприяння підвищенню якості надання публічних послуг, захист довкілля, формування безпекоорієнтованих систем, миробудування і примирення, психологічна підтримка, культурне дозвілля, стратегічне планування в громадах і регіоні, сприяння місцевому економічному розвитку та інші. Зберігаючи нейтралітет, університет часто ставав інклюзивним майданчиком для діалогу, обговорення і вирішення конфліктів і проблемних ситуацій, створення нових інструментів для примирення і соціальної згуртованості мешканців громад, спростування стереотипів і набуття відчуття приналежності до громади. Одним із проєктів, спрямованих як на відновлення самого університету, так і на участь університету у відновленні громади, став Проєкт ЄС «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад» / «Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities» (REDU) (ЧНУ ім. В. Даля, n.d.; Інститут вищої освіти НАПН України, 2020). Цей проєкт реалізовується з 2020 року. Метою цього проєкту стала не лише розбудова інфраструктури закладу освіти, а і підвищення спроможності і потенціалу здобувачів і викладачів університету у розвитку як освітньої діяльності, так і співпраці з громадами. У рамках проєкту вже проведено ряд заходів і активностей, спрямованих на відновлення

діяльності СНУ ім. В. Даля та його ролі у відновленні і розвитку місцевих громад як після першого (у 2014 р.), так і після другого (у 2022 р.) переміщення.

Отже, СНУ ім. В. Даля як переміщений заклад освіти виступав повноцінним рівноправним партнером сталого розвитку Луганської області та її територіальних громад, а також мав досвід відновлення не лише своєї діяльності, а і діяльності інших інституцій, а також територіальних громад і області в цілому. Так само й інші переміщені університети стали регіональними осередками суспільного життя, де відбувалися ключові заходи із залученням мешканців регіону, зокрема, молоді, внутрішньо переміщених осіб.

Після другого переміщення у 2022 році ситуація суттєво змінилась: університет довго не міг отримати приміщення і затверджену локацію, науково-педагогічний персонал і здобувачі перемістилися до різних регіонів України і за кордон. Але незважаючи на це, реалізовано спільні ініціативи персоналу і здобувачів для відновлення діяльності. Умови, в яких доводиться сьогодні існувати, функціонувати та розвиватись університету, відрізняються напруженістю, обмеженістю ресурсного та фінансового забезпечення, обумовленими воєнним станом. Варто наголосити, що ідентифікація студентів і співробітників університету саме як спільноти має важливе (а в кризових умовах евакуації і виживання — ключове) значення. Реакція та дії управлінського персоналу університету мали значний вплив на швидкість та ефективність процесу переміщення (релокації). Відданість власній справі та рівень лояльності з боку викладацького та допоміжного персоналу мало важливе значення для здійснення своєї професійної діяльності, для продовження безперервного освітнього процесу, встановлення нових зв'язків та налагодження різних видів співпраці на нових локаціях, підтримки культури і цінностей власного університету в умовах воєнного стану та обмеженості ресурсів.

Досвід переміщення дав змогу виокремити певні антикризові заходи, які необхідно здійснювати задля збереження його діяльності і функціонування на новій локації в умовах воєнного стану. Перш за все, це інформування та злагоджена дія університетської спільноти при здійсненні евакуаційних заходів. По-друге, це налагодження співробітництва з суб'єктами приймаючої громади як в освітній, так і суспільній сфері. По-третє, пошук можливостей для забезпечення стабільних та прийнятних умов для навчання, життя і праці студентів та співробітників університету. По-четверте, проактивна позиція університетської спільноти в питаннях професійного та особистого розвитку.

Для визначення ролі СНУ ім. В. Даля не лише як інституції, а власне як об'єднувального чинника різних людей — викладачів і здобувачів, у відновленні країни, проведено опитування, результати якого наведені нижче.

Думки респондентів щодо ролі закладів вищої освіти у відновленні країни, регіону, територіальної громади є майже тотожними. Більше половини респондентів вважають таку роль суттєвою, близько третини — помірною, решта — незначною або відсутньою (рис. 1).

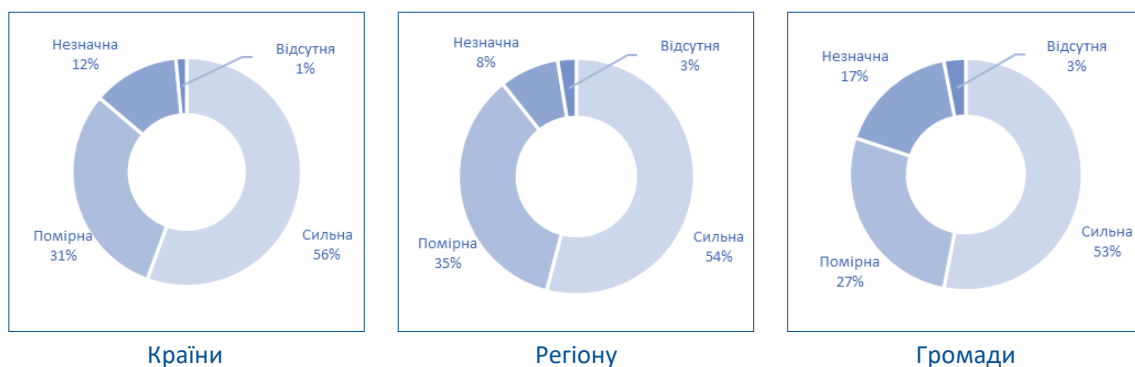
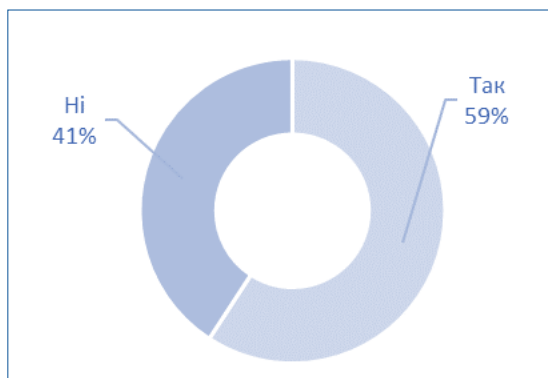
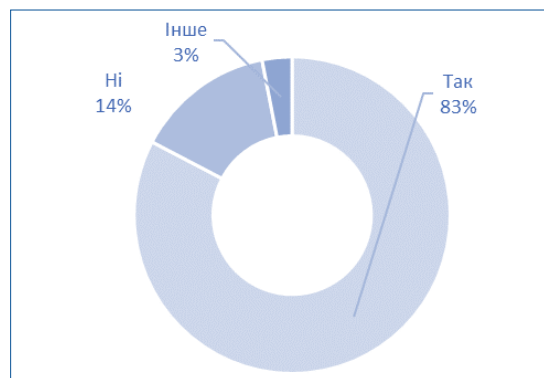

Рис. 1. Роль закладів вищої освіти у відновленні

Стосовно питання, чи відрізняється роль переміщених ЗВО у відновленні країни та/або її територій від непереміщених ЗВО 59% респондентів відповіли, що так, тоді як 41% надали негативну відповідь. Причому, з числа науково-педагогічних працівників (НПП) про особливу роль зазначили 70% респондентів, тоді як з числа здобувачів трохи більше за половину (52%) вважають роль переміщених ЗВО у відновленні іншою (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл думок, на питання «Чи вважаєте Ви, що роль переміщених ЗВО у відновленні країни та/або її територій відрізняється від непереміщених ЗВО»

Рис. 3. Розподіл думок, на питання «Чи вважаєте Ви, що переміщені ЗВО після звільнення територій мають стати одними з ключових інституцій, які братимуть участь у відновленні»

На думку обох груп, переміщені ЗВО краще розуміють ситуацію, мають досвід, більше мотивації і стимулів щодо відновлення, оскільки такі заклади переміщені саме з тих територій, котрі необхідно відновлювати. Працівники і здобувачі мають зовсім інше бачення та сприйняття подій (як от неможливість повернення до старих практик управління) і часто володіють навичками роботи у надзвичайно складних умовах, в тому числі, в умовах відсутності власної будівлі, попиту на освітні послуги закладу на основі територіальної складової тощо. Окрім цього, переміщені ЗВО мають зіграти важливу роль в згуртуванні суспільства через об'єднання мешканців підконтрольної та тимчасово окупованої частин України, їх реінтеграції і нормалізації їхнього життя, налагоджені плідного партнерства між владою і бізнесом та розвитку регіональних інноваційних екосистем. На думку респондентів, непереміщені ЗВО часто не уявляють умов, в яких починають працювати постраждалі від війни інституції, а отже матимуть менше розуміння щодо кроків та підходів, які необхідно використовувати з метою рухатися вперед.

Натомість, ті НПП та здобувачі, які не бачать різниці між роллю переміщених і непереміщених ЗВО у відновленні територій відзначають, що наявні компетентності складу ЗВО не залежать від того, чи є цей заклад переміщеним, і переміщення не визначає ступінь професійності особи у реалізації певних заходів.

Переважає більшість респондентів (83%) вважають, що переміщені ЗВО після звільнення територій мають стати одними з ключових інституцій, які братимуть участь у відновленні (рис. 3).

Один з ключових чинників такої ролі, на думку респондентів, полягає в тому, що відновлення території потребуватиме не лише наявності досвіду адміністрування та залучення коштів. Важливим є, насамперед, досвід спілкування з населенням, яке не змогло виїхати з тимчасово окупованих територій. Окрім цього, суттєвим вважається також вплив студентської спільноти на місцеве населення.

Для окреслення конкретної ролі ЗВО у відновленні країни та/або окремих територій, респондентам було запропоновано обрати 3 найважливіших варіанти. Розподіл думок представлений на рис. 4.

Рис. 4. Роль ЗВО у відновленні країни та/або окремих територій

71% респондентів вважають, що роль ЗВО полягає, насамперед, в підготовці молоді і кадрового резерву для відновлення. Наступні за кількістю голосів є експертна (консультативна) підтримка за конкретними напрямками відновлення (екології, будівництво, економічний розвиток тощо) та у розробці комплексних планів відновлення і розвитку (45% і 41% респондентів відповідно). Наступними позиціями є комунікації та обмін знаннями щодо відновлення (36%) та розбудова миру і налагодження діалогу (29%).

На запитання щодо особистої участі у будь-яких процесах відновлення позитивно відповіли лише 41% респондентів (рис. 5). Серед НПП відповідь «Так» надана 71%, тоді як серед здобувачів — лише 25%.

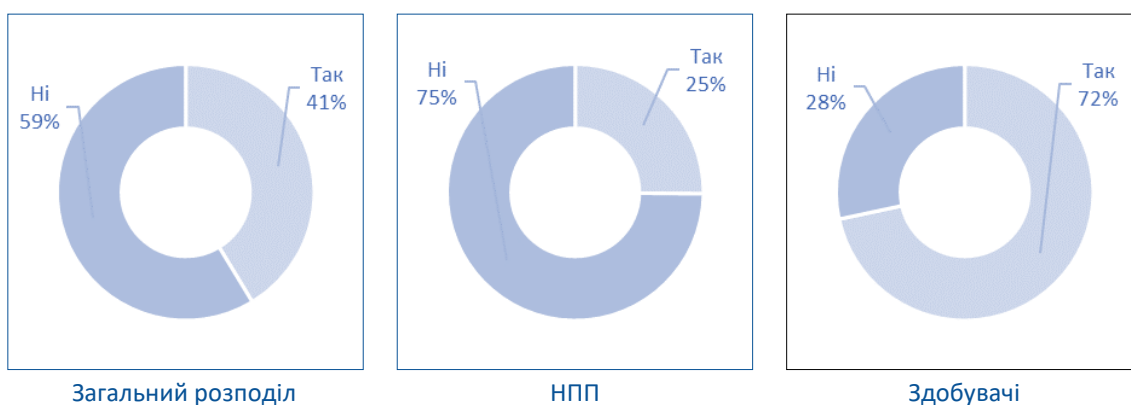

Рис. 5. Особиста участь у будь-яких процесах відновлення

В основному НПП і здобувачі вказували участь у відновленні діяльності самого університету (рис. 6) — 80% всіх, хто підтвердив особисту участь у будь-яких процесах

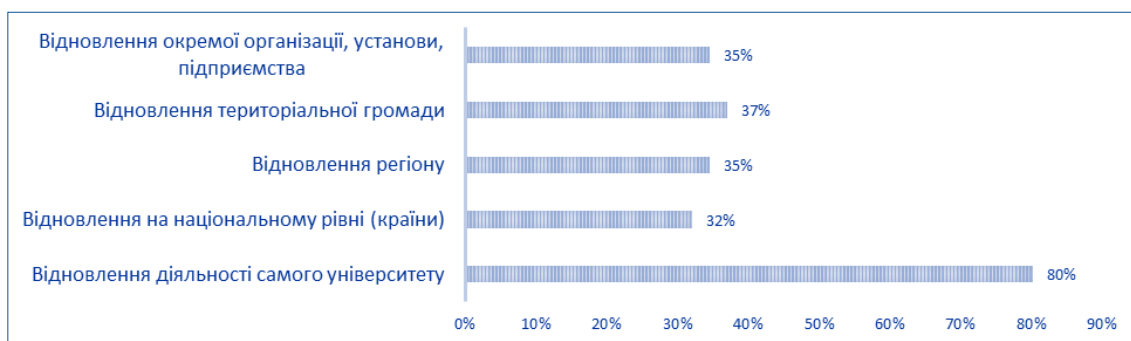

Рис. 6. Напрями особистої участі у відновлювальних процесах

відновлення. У відновленні інших соціально-економічних систем беруть участь приблизно третина від учасників відновлювальних процесів.

Серед конкретних робіт, які зазначались у коментарях, наявний досить широкий спектр, у тому числі:

- розробка стратегій та рекомендацій для розвитку регіону, територіальної громади на засадах смартспеціалізації;
- розробка планів відновлення і розвитку для територіальних громад;
- налагодження співпраці з міжнародними донорами у напрямку відновлення інституцій і територій;
- координація роботи різних інституцій;
- моніторинг впливу війни на довкілля та роботи у напрямку його відновлення;
- відновлення діяльності підприємств та установ;
- будівництво, реконструкція і ремонти пошкоджених внаслідок воєнних дій будинків;
- відновлення комунікацій та інфраструктури (електромережі, тепlopостачання тощо);
- навчання і обмін знаннями (зокрема, розробка і проведення курсів з підвищення кваліфікації для працівників в галузі протезної реабілітації та протезування кінцівок);
- відновлення діяльності установ сфери культури
- робота з молоддю;
- волонтерство за різними напрямками;
- донати та інші внески.

Слід відзначити також про інституціоналізацію участі ЧНУ ім. В. Даля у відновлювальних процесах. З початку повномасштабної війни в Україні ЧНУ ім. В. Даля підписало два меморандуми про взаєморозуміння, діяльність в рамках яких стосується відновлення і розвитку територіальних громад. Зокрема, в рамках підписаного меморандуму з Агентством міжнародного співробітництва асоціації муніципалітетів Королівства Нідерланди (VNG International) НПП і здобувачі університету долучаються до розробки планів відновлення і розвитку територіальних громад Херсонської і Миколаївської областей, як таких що постраждали від війни і потребують таких стратегічних документів. Ця діяльність відбувається в рамках проекту «Підтримка відновлення місцевого самоврядування та відбудови і реконструкції громад в Україні» (ЧНУ ім. В. Даля, 2023a; ЧНУ ім. В. Даля, 2023b; ЧНУ ім. В. Даля, 2023c). В рамках підписаного меморандуму з Северодонецькою міською військово-цивільною адміністрацією Северодонецького району Луганської області і Комунальним підприємством «Северодонецьке агентство інвестицій та розвитку» ЧНУ ім. В. Даля долучився до консультування і розробки програми відновлення і розвитку Северодонецької міської територіальної громади (ЧНУ ім. В. Даля, 2022). Ще один меморандум університету з Северодонецькою міською військовою адміністрацією Северодонецького району і Комунальним некомерційним підприємством «Український реабілітаційний центр» підписаний задля надання гуманітарної і медичної допомоги постраждалому від війни населенню (ЧНУ ім. В. Даля, 2023d).

Щодо готовності долучатися до відновлювальних процесів по шкалі від 1 до 5, де 1 — відсутність бажання, 5 — найвищий ступінь бажання долучитися, середня оцінка є вище середнього і складає 3,86. Розподіл голосів за шкалою можна побачити на рис. 7. Люди, які взагалі не готові долучатися до відновлювальних процесів, складають лише 3% від опитаних, тоді як ті, що мають найвищий ступінь бажання, — третина від опитаних (34%).

Окрім ступеня бажання, респонденти вказували на яких умовах вони згодні брати участь у процесах відновлення (рис. 8). По 43% респондентів згодні брати участь у відновлювальних процесах за умови, що така робота буде оплачуватися або враховуватися як позанавчальна робота в індивідуальному плані. 40% респондентів будуть або вже беруть участь у таких процесах на волонтерських засадах. Причому, 12% респондентів обрали обидва варіанти, тобто готові виконувати таку роботу і на волонтерських засадах, і на засадах оплати праці. 23% респондентів вважають необхідним враховувати таку роботу як ключовий показник ефективності їх діяльності.

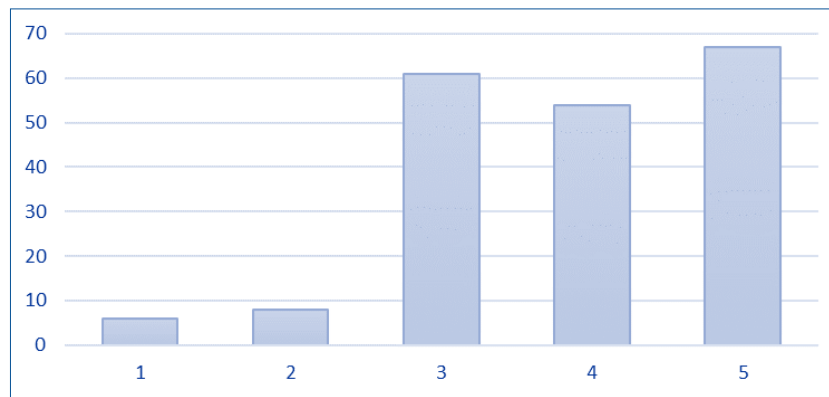

Рис. 7. Розподіл голосів респондентів щодо готовності долучитися до відновлювальних процесів по шкалі від 1 до 5 (де 1 — відсутність бажання, 5 — найвищий ступінь бажання долучитися)

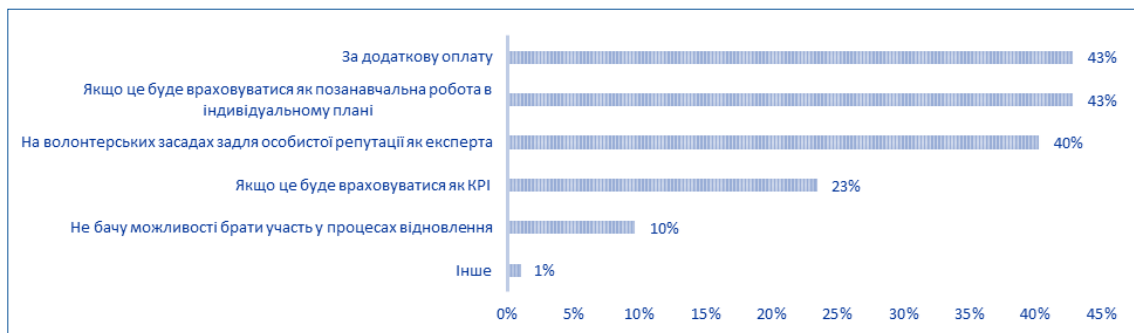

Рис. 8. Умови, на яких респонденти згодні брати участь у процесах відновлення

Напрями, за якими НПП та здобувачі університету готові приєднатися, представлені на рис. 9. Такі напрями включали як загальну готовність надавати експертну та консультативну підтримку за сферами компетенцій, так і більш практичні дії за певними напрямками концепції сталого розвитку.

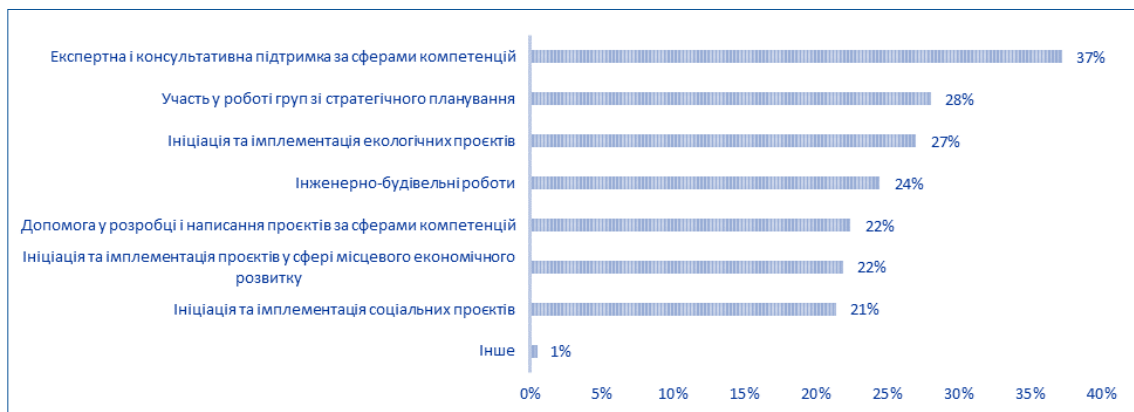

Рис. 9. Розподіл голосів, за якими напрямками НПП і здобувачі готові долучитися до відновлювальних процесів

Причини, за якими респонденти не бажають або не вбачають можливості долучитися до відновлювальних процесів, є досить різноманітними (рис. 10). Найактуальнішою причиною є брак часу через завантаженість поточними справами, про що зазначили 50% всіх респондентів. З цього можна зробити висновок, що бажання включити діяльність з відновлення або в індивідуальний план, або як оплачувану роботу, витікає саме через неможливість виділити час, маючи високе поточне завантаження.

Рис. 10. Причини, за якими респонденти не долучаються до відновлювальних процесів

Наступними за кількістю голосів причинами є відсутність попиту та звернень до ЗВО на такі послуги та недовіра від інших установ до можливості ЗВО надавати такі послуги. Як правило, університет майже не отримує замовлень на виконання релевантної роботи як інституція. Натомість, замовлення на проведення експертиз або здійснення певної діяльності отримують працівники або здобувачі індивідуально. Тому з одного боку, вони виступають як представники університетської спільноти, які отримали певні компетентності, працюючи саме в цій сфері, а з іншого боку, вони виступають як індивідуальні експерти-консультанти, результат діяльності яких зараховується індивідуально.

Про депресивні настрої колег або власний негативний психологічний стан зазначила чверть респондентів. Особливістю переміщених ЗВО є те, що переважна більшість і НПП, і здобувачів є внутрішньо переміщеними особами, які втратили домівки, членів сімей, усталений стиль життя. У випадку СНУ ім. В. Даля велика частка НПП і здобувачів є двічі внутрішньо-переміщеними особами, що також впливає на їхній психологічний стан.

23% респондентів зазначили про відсутність команди, як таку причину, що перешкоджає особистої участі у відновлювальних процесах. Вочевидь, відновлення розглядається ними як комплексний процес, який потребує залучення багатьох фахівців у різних сферах діяльності. У той же час 22% респондентів не мають розуміння, що корисного і для кого можна зробити. По 17% респондентів зазначили про відсутність бажання і про низьку спроможність надавати якісні консультації. 12% зазначили про відсутність власних позитивних очікувань щодо результативності такої роботи.

Якщо вести мову про відновлення територій і регіонів, які будуть звільнені, то важливим (про що зазначалося раніше) є сам факт повернення ЗВО до цих територій та розуміння переміщеними особами контексту, в якому працювати. Проте на запитання щодо планів повертатися назад при звільненні територій, лише половина респондентів обов'язково або скоріше за все повернеться додому з університетом (рис. 11). 23% респондентів зазначили, що скоріше за все або точно не повернуться. І близько чверті — 27% — ще не визначилися.

Серед чинників, які впливатимуть на рішення повертатися на звільнені території або залишатися в нових громадах, переважають безпека (68% респондентів) і наявність житла (61%) (рис. 12). Наявність роботи для членів родини та відновлені задовільні умови проживання обрали 44% і 43% респондентів відповідно. Можливості для розвитку обрали 32% респондентів. При чому, респондентам було запропоновано обрати лише три варіанти із всіх запропонованих.

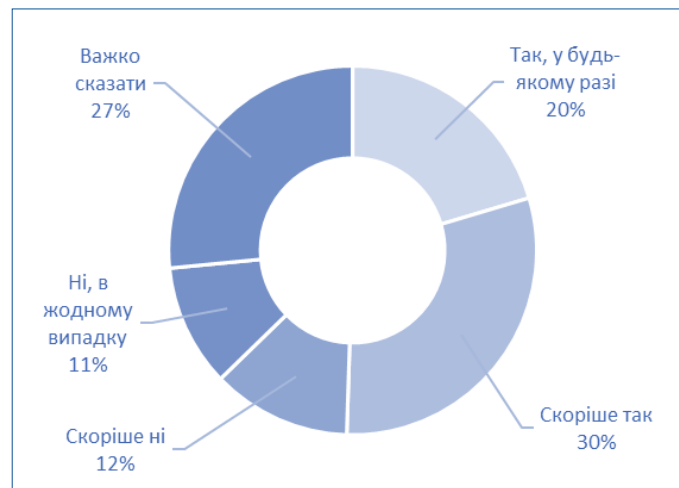

Рис. 11. Розподіл думок, на питання «Чи плануєте Ви повернутися до Луганської області, коли її буде деокуповано і якщо університет відновлюватиме там свою діяльність»

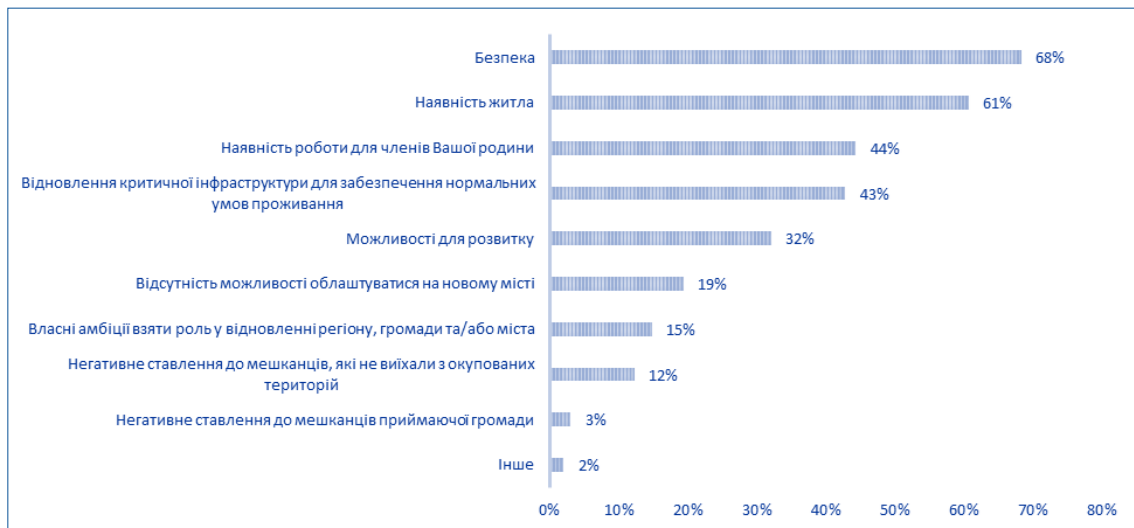

Рис. 12. Чинники, які впливатимуть на вибір повернення до звільненої громади

Окрім зазначених чинників, додатково згадано підтримку від держави після деокупації територій. Причому, відсутність затребуваної підтримки і як для переміщених НПП як індивідуумів, і як для переміщеного ЗВО в цілому виступає як демотивуючий чинник для подальшої роботи і, на думку деяких респондентів, може спричиняти навіть імітацію діяльності замість результативних активностей. Натомість, саме люди виступають як ключові рушії відновлення, а втрата людей призведе до втрати спроможності і самих переміщених ЗВО брати участь у відновленні.

Висновки

Отже, аналіз наукової літератури свідчить про важливість освіти у відновлювальних процесах і наявність такого досвіду у різних країнах. При чому, роль освіти полягає не лише у підготовці відповідних фахівців та здійсненні відповідної просвітницької, аналітичної та іншої роботи задля відновлення територій, які постраждали від війни, а і у тому, що заклади освіти мають потенціал стати каталізаторами ефективного та сталого післявоєнного відновлення в цілому (Milton & Barakat, 2016). В історії наявні навіть спеціально створені заклади освіти, що складаються з переміщених осіб, оскільки вважалося, що саме у переміщених осіб наявний специфічний досвід і мотивація до відбудови.

Відмінність України від інших країн, які відчули переміщення освітніх інституцій внаслідок війни, полягає в тому, що деякі заклади вищої освіти є вже вдруге переміщеними (2014 і 2022 рр.) і, отже, мають досвід відновлення як мінімум своєї діяльності на новому місці. Переміщені університети після 2014 року суттєво вплинули на сталий розвиток громад, куди відбулось переміщення через реалізацію, насамперед, «третьої місії» університету. Серед двічі переміщених закладів вищої освіти є і Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, який після 2014 року став ключовим майданчиком для сталого розвитку Луганської області. В статті наведені декілька прикладів проєктів, спрямованих на налагодження співпраці з різними регіональними інституціями для розвитку місцевих громад після першого переміщення. Після другого переміщення НПП і здобувачами СНУ ім. В. Даля також вже реалізовано декілька проєктів та ініціатив, спрямованих на відбудову територіальних громад України. Один з проєктів (Проєкт ЄС «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад») став наскрізним при обох переміщеннях і спрямований не лише на створення умов для відновлення діяльності самого університету, а і на розвиток співпраці з ключовими стейкхолдерами задля підтримки громад.

Для успішності реалізації антикризових заходів в університеті має бути створена антикризова програма, складовою якої у тому числі має стати напрямок ідентифікації далівської спільноти та підвищення лояльності до університету як з боку студентів, так і з боку співробітників; а також посилення таких якостей учасників спільноти, як ініціативність, гнучкість, адаптивність, креативність, комунікативність, лідерські якості тощо. Це дасть змогу університету витримувати будь-які кризи, спираючись у тому числі на допомогу і підтримку всередині власної структури.

Результати проведеного опитування серед НПП і здобувачів СНУ ім. В. Даля свідчать про усвідомлення респондентами ролі освітніх установ у відбудові і відновленні як громад, так і регіонів і країни в цілому. Більше половини респондентів вважає, що у переміщених ЗВО наявний специфічний досвід і знання для того, щоб стати ключовою інституцією у відновлювальних процесах, особливо при звільненні територій. При цьому, роль університетів полягатиме не лише в підготовці кадрів, наданні консультацій та експертиз за сферами компетентностей, а і при спілкуванні і налагодженні діалогу з населенням.

Три чверті опитаних НПП і більше чверті опитаних студентів вже беруть участь у відновлювальних процесах соціально-економічних систем різного рівня: від національного до рівня окремої інституції. При чому, така робота вже є інституціоналізованою і має практичні позитивні результати. Головною перешкодою для участі у відновлювальних процесах і НПП, і здобувачі ставлять брак часу через завантаженість поточними справами. Тому значна частка респондентів зазначила про бажаність враховувати таку роботу як частину індивідуального плану або KPI, або виконувати її за додаткову оплату. У той же час, 40% опитаних готові надавати консультації і здійснювати певні дії на волонтерських засадах.

Більше половини респондентів готові повернутися до звільнених територій для їх відновлення разом з університетом. Проте ключовими чинниками такого рішення стануть безпека, наявність житла і роботи. Це обумовлює доцільність змоделювати процеси відновлення звільнених територіальних громад за участі закладів вищої освіти в різних регіонах України.

Бібліографічні посилання

- Білоус, Я.Ю., Галгаш, Р.А. (2022). Діагностика розвитку територіальних громад України: основні етапи і особливості. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, (271), 58-64. <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-271-1-58-65>
- Інститут вищої освіти НАПН України. (2020, 27 червня). *Проєкт ЄС «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад»*. <https://ihed.org.ua/internationalization/redu/>

- Кабінет Міністрів України. (2015, 13 жовтня). *Деякі питання державних вищих навчальних закладів, переміщених з району проведення антитерористичної операції* (935). <https://www.kmu.gov.ua/npas/248633920>
- Міністерство освіти і науки України. (2022). *Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник*. <https://is.gd/KZe3Sg>
- ЧУ ім. В. Даля. (n.d.) *Участь у міжнародних проектах*. https://snu.edu.ua/index.php/international_projects/
- ЧУ ім. В. Даля. (2022, 10 грудня). *Далівці братимуть участь у відновленні території Северодонецької громади*. <https://is.gd/V6O42x>
- ЧУ ім. В. Даля. (2023a, 30 березня). *Студенти ЧУ ім. В. Даля залучені до розробки планів місцевого відновлення 4 громад України в рамках підписаного меморандуму з VNG International*. <https://is.gd/h3Yi8s>
- ЧУ ім. В. Даля. (2023b, 10 квітня). *Студентки ЧУ ім. В. Даля розробляють плани відновлення території*. <https://is.gd/0cs7YZ>
- ЧУ ім. В. Даля. (2023c, 20 березня). *Відновлення українських громад. Європейський досвід*. <https://is.gd/5QBYp5>
- ЧУ ім. В. Даля. (2023d, 4 жовтня). *Співпраця університету із северодонецькими інституціями*. <https://is.gd/JaQbVj>
- Baptiste, H.J., Cai, Y.G., Atiquil Islam, A.Y., & Wenceslas, N. (2022). A systematic review of university social responsibility in post-conflict societies: The case of the great lakes region of East Africa. *Social Indicators Research*, 164(1), 439-475. <https://doi.org/10.1007/s11205-022-02956-z>
- Barakat, S., Connolly, D., Hardman, F., & Sundaram, V. (2013). The role of basic education in post-conflict recovery. *Comparative Education*, 49(2), 124-142. <https://doi.org/10.1080/03050068.2012.686259>
- Buckland, F.P. (2004, October 15). *Reshaping the Future: Education and Post-Conflict Reconstruction*. Washington, D.C.: World Bank Group. <https://doi.org/10.1596/0-8213-5959-2>
- Holian, A. (2008). Displacement and the Post-war Reconstruction of Education: Displaced Persons at the UNRRA University of Munich, 1945-1948. *Contemporary European History*, 17(2), 167-195. <https://doi.org/10.1017/S0960777308004360>
- Johnson, A.T. (2013). University agency in peacebuilding: Perspectives on conflict and development in Kenya. *Prospects*, 43, 329-345. <https://doi.org/10.1007/s11125-013-9276-8>
- Millican, J. (Ed.). (2018). *Universities and Conflict. The Role of Higher Education in Peacebuilding and Resistance* (1st ed.). Routledge. <https://www.routledge.com/Universities-and-Conflict-The-Role-of-Higher-Education-in-Peacebuilding/Millican/p/book/9780367338763>
- Milton, S., & Barakat, S. (2016) Higher education as the catalyst of recovery in conflict-affected societies. *Globalisation, Societies and Education*, 14(3), 403-421. <https://doi.org/10.1080/14767724.2015.1127749>
- Orzhel, O., Trofymenko, M., Porkuian, O., Drach, I., Halhash, R., & Stoyka, A. (2023). Displaced universities in Ukraine: Challenges and optimal development models. *European Journal of Education*, 58, 629-646. <https://doi.org/10.1111/ejed.12581>
- Picou, J.S., & Marshall, B.K. (2007). Social impacts of hurricane Katrina on displaced k-12 students and educational institutions in coastal Alabama counties: some preliminary observations. *Sociological Spectrum*, 27(6), 767-780. <https://doi.org/10.1080/02732170701534267>
- Terepyshchyi, S., & Khomenko, G. (2019). Conceptual Model of Reintegration of Ukrainian Displaced Universities: Peacebuilding in Higher Education. *Studia Warmińskie*, 56, 161-177. <https://doi.org/10.31648/sw.4571>

References

- Bilous, Ya.Yu., & Halhash, R.A. (2022). Diahnostyka rozvytku terytorialnykh hromad Ukrainy: osnovni etapy i osoblyvosti [Diagnosis of the development of territorial communities of Ukraine: main stages and features]. *Bulletin of the Volodymyr Dahl Eastern Ukrainian National University*, (271), 58-64. <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-271-1-58-65> (in Ukrainian)
- Institute of Higher Education of NAES of Ukraine. (2020, June 27). *"Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities"* (REDU). <https://ihed.org.ua/en/internationalization/redu-en/> (in Ukrainian)
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015, October 13). *Deiaki pytannia derzhavnykh vyshchyykh navchalnykh zakladiv, peremishchennykh z raionu provedennia antyterorystychnoi operatsii [Some issues of state higher educational institutions relocated from the area of the anti-terrorist operation]* (935). <https://www.kmu.gov.ua/npas/248633920> (in Ukrainian)
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Informatsiino-analitychnyi zbirnyk [Education of Ukraine under martial law. Informational and analytical collection]*. <https://is.gd/KZe3Sg> (in Ukrainian)
- V. Dahl EUNU. (n.d.). *Uchast u mizhnarodnykh proektakh [Participation in the international projects]*. https://snu.edu.ua/index.php/international_projects/ (in Ukrainian)

- V. Dahl EUNU. (2022, December 10). *Dalivtsi bratymut uchast u vidnovlenni terytorii Sievierodonetskoï hromady [The Dalivtsi will participate in the restoration of the territory of the Severodonetsk community]*. <https://is.gd/V6O42x> (in Ukrainian)
- V. Dahl EUNU. (2023a, March 30). *Studenty SNU im. V. Dalia zalucheni do rozrobky planiv mistsevoho vidnovlennia 4 hromad Ukrainy v ramkakh pidpysanoho memorandumu z VNG International [Students of V. Dahl EUNU are involved in the development of local recovery plans for 4 Ukrainian communities within the framework of the signed memorandum with VNG International]*. <https://is.gd/h3Yi8s> (in Ukrainian)
- V. Dahl EUNU. (2023b, April 10). *Studentky SNU im. V. Dalia rozrobliaiut plany vidnovlennia terytorii [Students of V. Dahl EUNU are developing plans for the restoration of territories]*. <https://is.gd/Ocs7YZ> (in Ukrainian)
- V. Dahl EUNU. (2023c, March 20). *Vidnovlennia ukraïnskykh hromad. Yevropeïskyi dosvid [Reconstruction of Ukrainian communities. European experience]*. <https://is.gd/5QBYp5> (in Ukrainian)
- V. Dahl EUNU, (2023d, October 4). *Spivpratsia universytetu iz sievierodonetskyimy instytutysiiamy [University cooperation with Severodonetsk institutions]*. <https://is.gd/JaQbBj> (in Ukrainian)
- Baptiste, H.J., Cai, Y.G., Atiquil Islam, A.Y., & Wenceslas, N. (2022). A systematic review of university social responsibility in post-conflict societies: The case of the great lakes region of East Africa. *Social Indicators Research*, 164(1), 439-475. <https://doi.org/10.1007/s11205-022-02956-z>
- Barakat, S., Connolly, D., Hardman, F., & Sundaram, V. (2013). The role of basic education in post-conflict recovery. *Comparative Education*, 49(2), 124-142. <https://doi.org/10.1080/03050068.2012.686259>
- Buckland, F.P. (2004, October 15). *Reshaping the Future: Education and Post-Conflict Reconstruction*. Washington, D.C.: World Bank Group. <https://doi.org/10.1596/0-8213-5959-2>
- Holian, A. (2008). Displacement and the Post-war Reconstruction of Education: Displaced Persons at the UNRRA University of Munich, 1945-1948. *Contemporary European History*, 17(2), 167-195. <https://doi.org/10.1017/S0960777308004360>
- Johnson, A.T. (2013). University agency in peacebuilding: Perspectives on conflict and development in Kenya. *Prospects*, 43, 329-345. <https://doi.org/10.1007/s11125-013-9276-8>
- Millican, J. (Ed.). (2018). *Universities and Conflict. The Role of Higher Education in Peacebuilding and Resistance* (1st ed.). Routledge. <https://www.routledge.com/Universities-and-Conflict-The-Role-of-Higher-Education-in-Peacebuilding/Millican/p/book/9780367338763>
- Milton, S., & Barakat, S. (2016) Higher education as the catalyst of recovery in conflict-affected societies. *Globalisation, Societies and Education*, 14(3), 403-421. <https://doi.org/10.1080/14767724.2015.1127749>
- Orzhel, O., Trofymenko, M., Porkuian, O., Drach, I., Halhash, R., & Stoyka, A. (2023). Displaced universities in Ukraine: Challenges and optimal development models. *European Journal of Education*, 58, 629-646. <https://doi.org/10.1111/ejed.12581>
- Picou, J.S., & Marshall, B.K. (2007). Social impacts of hurricane Katrina on displaced k-12 students and educational institutions in coastal Alabama counties: some preliminary observations. *Sociological Spectrum*, 27(6), 767-780. <https://doi.org/10.1080/02732170701534267>
- Terepyshchyi, S., & Khomenko, G. (2019). Conceptual Model of Reintegration of Ukrainian Displaced Universities: Peacebuilding in Higher Education. *Studia Warmińskie*, 56, 161-177. <https://doi.org/10.31648/sw.4571>

Внески авторів

У відсотковому співвідношенні внески авторів становлять 60% (І. Семененко) та 40% (Я. Білоус).

Фінансування

Публікацію підготовлено у рамках виконання Проєкту «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад» / «Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities, REDU» (2020-2024 pp.) за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є виключною відповідальністю Інни Семененко та Яни Білоус (Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля) і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

Доступність та зберігання даних

Наукові дані, які використовувалися у цьому дослідженні недоступні відкрито, проте їх можна отримати у авторів (semenenko@snu.edu.ua) за обґрунтованим запитом.

Конфлікт інтересів

Авторами підтверджено відсутність конфлікту інтересів під час проведення дослідження та підготовки до публікації його результатів.

Відомості про авторів

Інна Семененко, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ, Україна, semenenko@snu.edu.ua

Яна Білоус, доктор філософії, доцент, доцент кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ, Україна, bilous@snu.edu.ua

Інформація про наукове періодичне видання

Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство» (International Scientific Journal of Universities and Leadership) внесено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України за спеціальністю «011 Освітні, педагогічні науки» відповідно до наказу МОН України від 17 березня 2020 р. № 409.

Науковий журнал представлено у таких базах даних, реєстрах і пошукових системах: Crossref, Наукова періодика України (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Educational Research Abstracts Online (ERA), European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (erih+), Library of Science (University of Warsaw), Index Copernicus International тощо.

RESEARCH ARTICLE

The Role of Displaced Higher Education Institutions in Recovery Processes of War and Post-war Period: The Case of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Inna Semenenko^{1*} , Yana Bilous¹

¹Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine

* semenenko@snu.edu.ua

Abstract

The recovery of Ukraine will require the involvement of as many actors and resources as possible. Higher education institutions will play a significant role in the recovery of the country and its regions and communities. Educational institutions can participate in the recovery process both by training the required personnel and by directly participating in the development of relevant policies, programmes and strategic documents, analysing the needs and capabilities of local communities, providing advice and expert assistance in their areas of expertise, etc. There are already scientific publications and case studies that demonstrate the role of higher education institutions in recovery processes. Moreover, special attention is paid to displaced higher education institutions as those with specific experience and knowledge.

The purpose of the article is to determine the role of displaced higher education institutions in the recovery and restoration of the country and its regions using the example of the twice displaced Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. For this purpose, the article uses such methods as observation, analysis and synthesis. In addition, a survey was conducted among the staff and students of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University regarding the role of the displaced higher education institution in the recovery process, the results of which are summarised in the article.

Ukraine has experience in relocating higher education institutions, some of which were relocated twice in 2014 and 2022. The article examines the case of the Volodymyr Dahl EUNU and reveals the main activities and projects implemented by the university after the first and second relocations aimed at recovery and development of territorial communities. In particular, the institutionalised practices of participation of Volodymyr Dahl EUNU in the recovery processes are presented. The survey of academic staff and students of the university showed the distribution of opinions on the role of higher education institutions in the recovery of the community, the region and the country as a whole, and also identified the specific role of displaced HEIs in such processes. The study revealed the willingness and existence of active practices of participation of the academic staff and students in the recovery of socio-economic systems of various levels, as well as their readiness and conditions for joining such activities.

The results of the survey conducted among the academic staff and students of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University show that the respondents are aware of the role of educational institutions in the recovery and restoration of communities, regions and the country as a whole, as well as their readiness to return to the liberated territories to restore them together with the university.

Funding

This publication was produced under the Project “Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities, REDU” (2020-2024) with the financial support of the European Union. Its contents are the sole responsibility of Inna Semenenko and Yana Bilous (Volodymyr Dahl East Ukrainian National University) and do not necessarily reflect the views of the European Union.

Author details

Inna Semenenko, Doctor Habilitated in Economics, Professor, Head of the Department of Economics and Entrepreneurship, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine, semenenko@snu.edu.ua

Yana Bilous, PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Administration, Management and Marketing, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine, bilous@snu.edu.ua

© 2023 Author(s). This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided you give appropriate credit to the original author(s) and the source, provide a link to the Creative Commons license, and indicate if changes were made.

